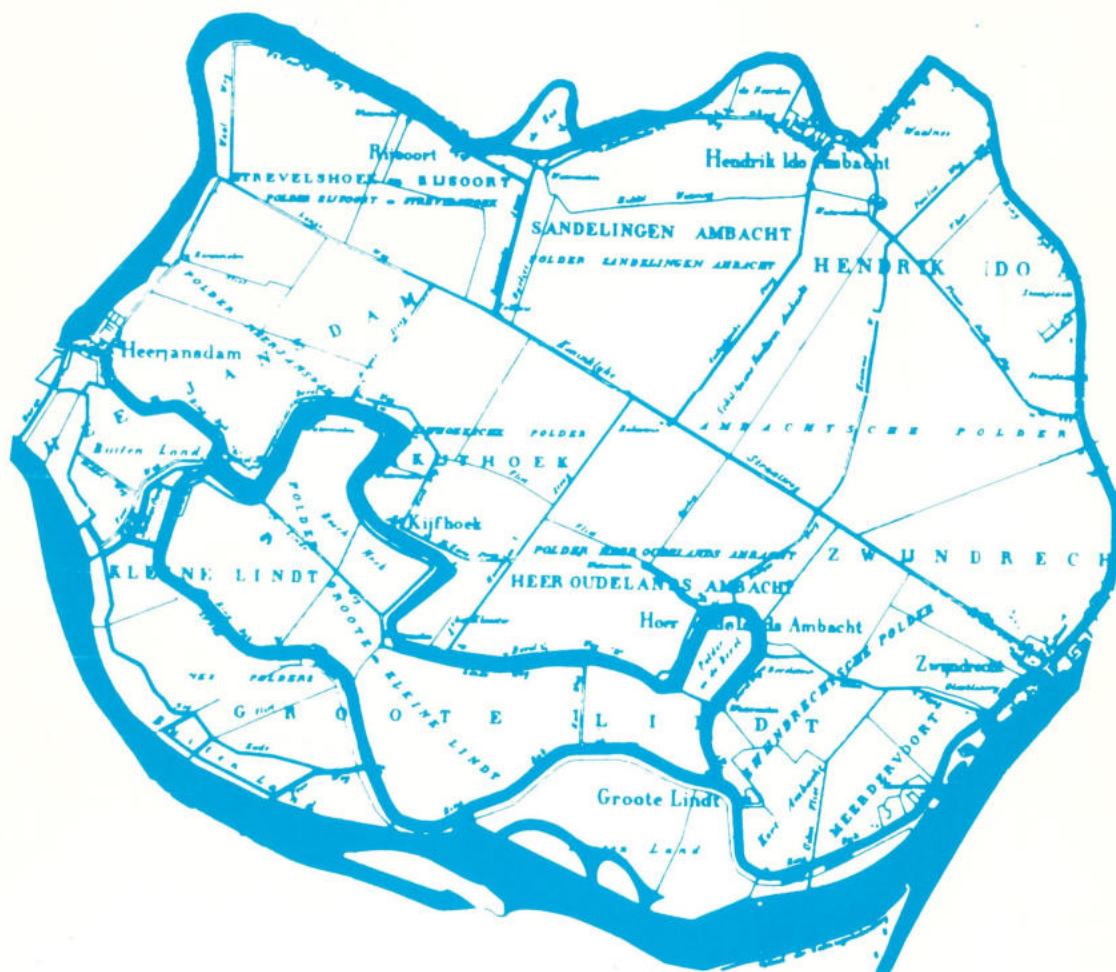

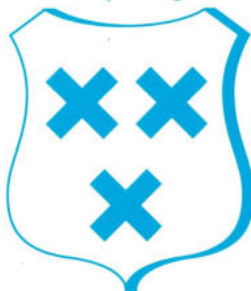
Swindrecht Were

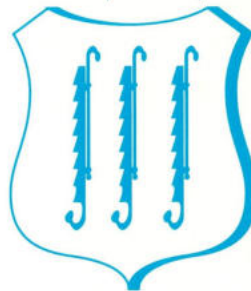
Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
Historische Vereniging, Zwijndrecht
Jaargang 10 nr. 2
oktober 1996

Swindrecht Were

INHOUD:

Philippus Metz., chocoladefabrikant te Zwijndrecht	blz. 2
De geschiedenis van het Historisch Genootschap in 't kort	blz. 17
Hoe was het ook al weer?	blz. 24
Colofon	blz. 36

*

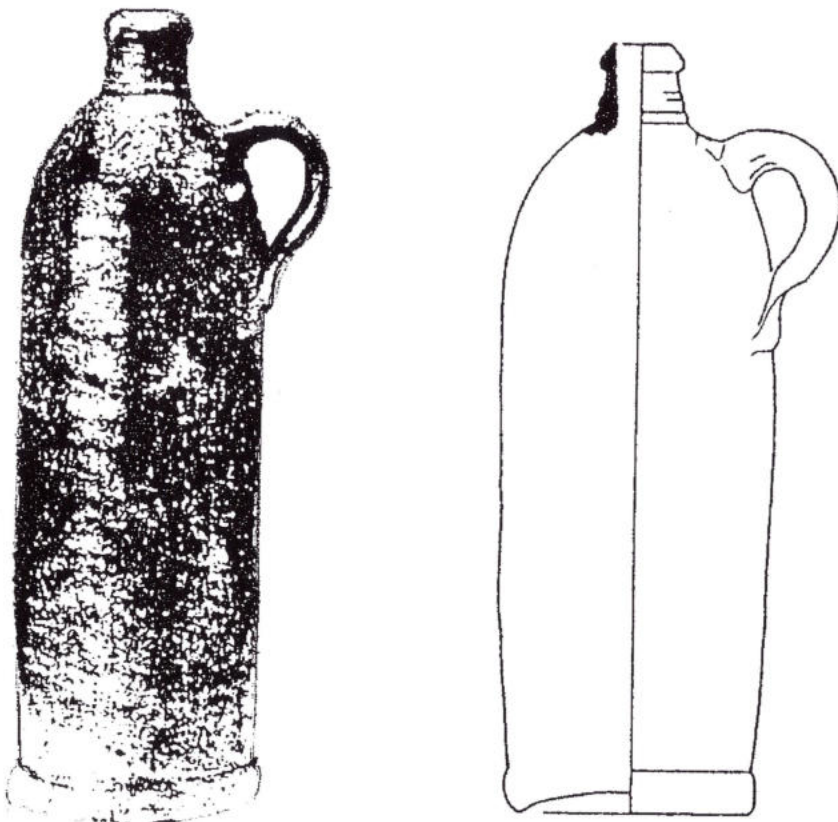
PHILIPPUS METZ, CHOCOLADEFABRIKANT TE ZWIJNDRECHT
(van 1830 - 1858)

Wie was Philippus Metz

Tijdens een opgraving in 1989 aan de Vest te Dordrecht door leden van de AWN (Archeologische Werkgemeenschap Nederland) zijn resten van de stadsmuur gevonden, met ook de gebruikelijke scherven. Eén van de scherven is afkomstig van een zogenaamde mineraalwaterkruik. Deze vorm van kruiken werd veel gebruikt voor mineraalwater, wijn en andere vloeistoffen. Vaak staat er een fabrieksnaam op. Op deze kruik staat:

WASCH EN BLEEKMIDDEL
P.H. METS
ZWIJNDRECHT

Wat is er nu bekend over deze fabriek? Was het echt een Zwijndrechts bedrijf? Wanneer is deze fabriek operationeel geweest? Is het bekend dat er deze kruiken werden gebruikt?

Afbeelding van een mineraalfles

In 1829 kwam een groep mensen die zich "Christelijke Broedergemeenten", "Gemeenschap der Heiligen", "Apostolische Broeder vereniging", ook wel, "De Godskerk op aarde" of "De Bruid of het Wif des Lams" noemden, beter bekend onder de naam van "Zwijndrechtse Nieuwlichters", onder leiding van Stoffel Muller en Maria Leer naar Zwijndrecht. Ook wel Stoffelianen of Mullerianen genoemd.

De naam Nieuwlichters was eigenlijk een scheldnaam, omdat zij "Het nieuwe licht" predikten. Zij wilden een gemeenschap zijn en leefden zoals de eerste Christengemeenten die geen eigen geld of goederen hadden, maar al hun bezit en verdiensten gemeenschappelijk deelden. Het belangrijkste bijbelwoord waarop Stoffel Muller zich beriep was: "Alles is uit, door en tot God" (Paulus). Dit woord werd tot in zijn uiterste consequentie doorgetrokken. Door hun tegenstanders werden zij echter voor dwepers, vrijdenkers, separatisten of Polsbroekers uitgemaakt. Later schrijft men zelfs over sociale communisten. Men voorzag in zijn onderhoud door het maken en verkopen door het hele land van vuurmakers, zwavelstokjes genaamd. Daarom noemde men het ook wel het "zwavelstokkengeloof". Later noemde men hen ook: "'s Vaders goedje" of "Lieve-Vadertjes-Goed"(1), daar zij alle bezit als eigendom van God, als 's Vaders goed beschouwden. De Broederschap stond los van elke kerk en heeft bestaan van 1816 tot 1843.

Zij waren vanuit Waddinxveen, waar ten huize van schout Dirk Valk, gedoopt 25 maart 1781 in Zwijndrecht, overleden 12 maart 1863 in Den Helder, Valk was gehuwd met Helena van der Gijp (Grijp), en sinds 1815 burgemeester en secretaris van de gemeente Waddinxveen, de Broederschap werd geïnstalleerd op 3 juli 1817 (2) zonder akten of formulieren maar metterdaad. Later ging men naar Puttershoek waar men zich vestigde op de scheepswerf van Willem Visser aan het Schouteneinde.

Toen de ruimte voor het groeiend aantal volgelingen in Puttershoek te klein werd, trok de Broederschap in 1829 naar Zwijndrecht, waar voor f 2000,-- een scheepmakerswerf met een goed woonhuis gekocht werd, genaamd Welgelegen. De Broederschap had op Welgelegen wel een goed huis, maar voor de groep van ongeveer 50 leden was onvoldoende woongelegenheden. Dus moest men uitzien naar meer ruimte.

Rechts op de foto de scheepswerf van de fam. Visser aan het Schouteneinde te Puttershoek. (Overgenomen uit het boek "Verdwijnend Puttershoek" van C.L. van Es van der Have)

In Schellingwou werd een in onbruik geraakte danszaal gekocht en op de werf weer opgebouwd, in de week bestemd voor werkplaats en 's zondags voor de Godsdienstoefening. Zo was dit houten gebouw "van een vat ter oneere tot een vat ter eere" geworden zoals Muller zei (3). Kort daarop werd een oud Rijnschip, een zogenaamde Keulenaar, gekocht, met vereende krachten op de werf gesleept, op zijn kant gezet en als woonhuis ingericht. Op 19 november 1829 gaan de eersten over, maar het duurt tot 1834 voor de laatste broeders uit Puttershoek verdwenen zijn. De plaats waar men verbleef is in de volksmond nog bekend als het "Nieuwe licht". In Zwijndrecht kwam de Broederschap tot grote bloei (4), waarom men nog steeds van de "Zwijndrechtse Nieuwlichters" spreekt. Men ziet de Broederschap wel als een aanvang van de eerste industrie in Zwijndrecht.

Sommigen brachten zelfs hun bedrijf naar Zwijndrecht over. In 1830 kwam Philippus Metz, chocoladefabrikant uit Vlissingen, met zijn vrouw Lea Oovaa (5), kinderen, knecht en meid, totaal een gezin van tien personen, gewonnen voor de denkbeelden van Stoffel Muller, naar Zwijndrecht. Er waren twee Metzen lid van de Broederschap:

Philippus Metz, de chocoladefabrikant, gehuwd met Lea Oovaa, die in Zwijndrecht woonde, en Jan Metz, misschien een broer van Philippus, in Mijdsrecht. De chocoladefabriek werd nu naar Zwijndrecht overgebracht en bovendien werd door hem f 3000,-- in de gemeenschap ingebracht. Daardoor was men in staat om een tweede woning, het buitengoed Zomerlust, ook wel Zomerzorg genoemd, in Zwijndrecht te kopen (6) aan het einde van het jaar 1832. Op naam van Cornelis Visser gekocht van de erfgenamen van Jacobus Thehof (7).

Een vriend van Metz, Willem Heystek, een schoenmaker uit Middelburg, kwam met vrouw Kaatrina van Dijk en kinderen eveneens de Broederschap versterken. Deze is vooral in geestelijk opzicht een aanwinst voor de Broederschap, en de Middelburgse schoenmaker is ook goed van geldelijke middelen voorzien. Hij is een zelfstandig denker; hij schrijft zelfs een vragenboekje over de godsdienstige opvoeding van de kinderen. In de laatste jaren van de Broederschap en na de ontbinding blijkt hij als vanzelfsprekend de leider te zijn.

Stoffel Muller en Maria Leer hadden op een schaatstocht van Amsterdam naar Krommenie kennis gemaakt met een geestverwant, een bakker, een man in goeden doen die een behoorlijk vaderlijk erfdeel ten deel gevallen was. Nadat zij hem over het stoffelijk en geestelijk leven van de Broederschap hadden verteld, het bezoekje dat voor één dag bedoeld was liep uit tot meer dan een week, verklaarde de bakker dat hij zijn geld wel over had voor het nieuwe licht.

Maar eerst wilde hij met eigen ogen zien hoe de leefgemeenschap in Zwijndrecht in elkaar stak. Hij ging eerst naar Puttershoek, waar de Broederschap eerst gewoond had, waar hij niemand vond die wat op de Broederschap aan te merken had. Integendeel vertelde men hem hoe de Broederschap van het weinige dat ze zelf hadden ook nog met gulle hand voedsel uitdeelden aan de behoeftigen en armen van het dorp. Waarna hij in Zwijndrecht zijn licht op ging steken op de scheepmakerswerf. Een en ander stemde hem zeer tevreden en voldaan keerde hij huiswaarts met het vaste voornemen zich aan de sluiten bij de Broederschap (8).

Deze aanwinst voor de Broederschap was Dirk Ketel, die behalve een bakkerij, een winkel van ellewaren te Krommenie had, die met zijn

vrouw Maria Molenaar en vier kinderen, met zijn hele inboedel naar Zwijndrecht kwam.

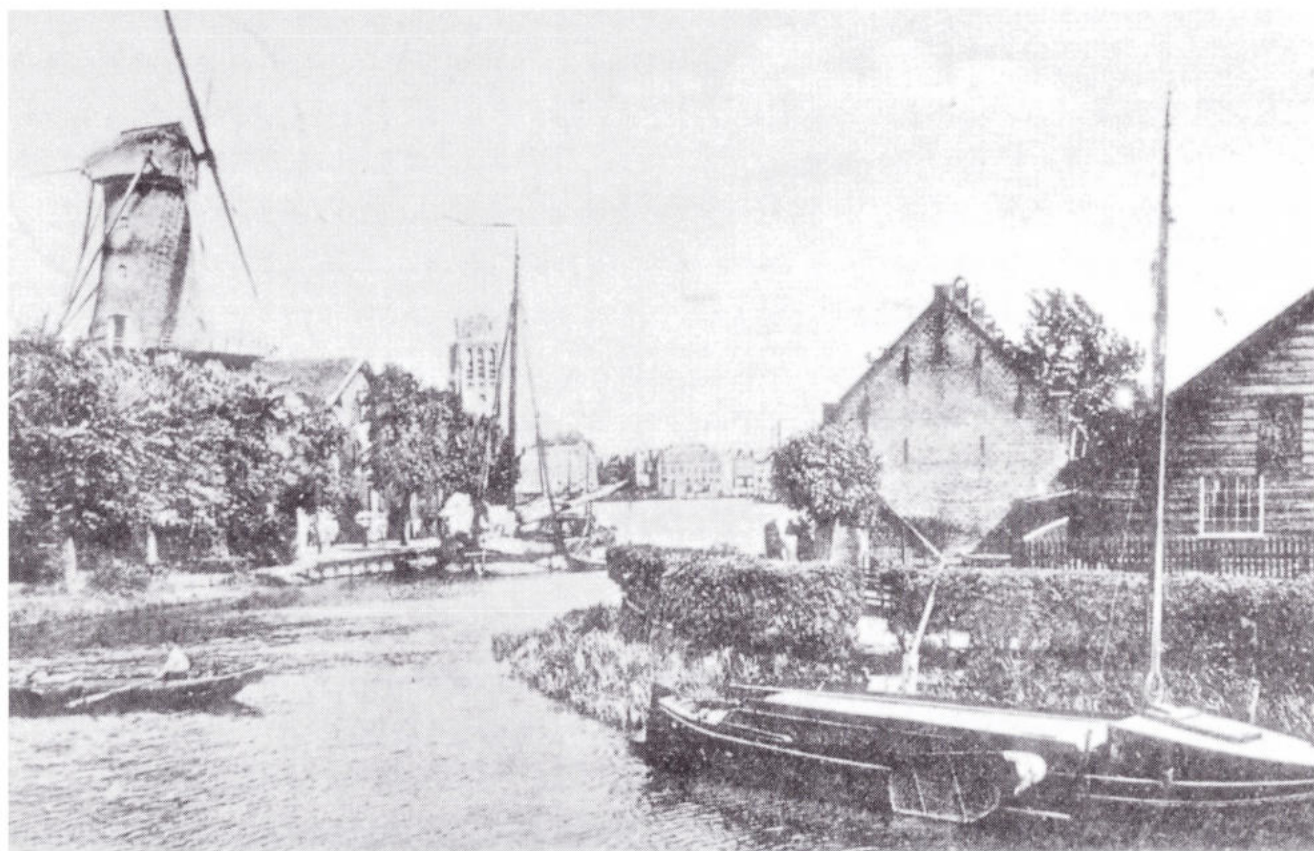
De tuinmanswoning op de buitenplaats Zomerlust werd als schoenmakerswinkel van Heystek ingericht en in het gebouw wordt de chocoladefabriek gevestigd. Ook de bakkerij van Dirk Ketel wordt opgezet.

En al gauw voeren de broeders met hun schuitjes door het land om de excellente chocolade, verpakt in Oud-Hollands papier met het Zeeuwse wapen, de zwemmende leeuw, en de vier A's, aan te man te brengen. En evenals vroeger bij de verkoop van zwavelstokken, brachten zij als een soort zendelingen van het nieuwe licht hun eigenaardige begrippen en verwachtingen als predikers aan hun klanten en ieder die het verder maar horen wilde. De welvaart groeit en al snel is men in staat een keurig stuk moesland en weiland te kopen en zodoende in hun behoefte aan aardappelen, groente en vlees te voorzien. Het tuinland moet gelegen hebben aan de vliet, die gelegen was bij de Westelijke Parallelweg; ten oosten daarvan ligt nu de spoordijk. Het weiland lag aan de rivier, en was door zes sloten in zevenakkers of meents verdeeld. Later is dat grasland ten dele afgegraven tot bewaarplaats van balken, voor een ander deel ingericht als scheepmakerij van de heer Manus van Schagen uit Dordrecht. (9)

Op de nederzetting die vanouds Welgelegen heette, begon de dag vroeg, meestal rond zes uur in de morgen. Na het zingen van een morgenzang ontbeet men gezamenlijk in de danszaal aan lange tafels, waar elk zijn eigen plaats en een schapje voor zijn zangboek had, en daarna ging men groepsgewijs aan 't werk. Eén ploeg werkte in de chocoladefabriek verderop in het gebouw Zomerlust, een ander vouwde wikkels, er was een buitendienst voor de verkoop, de jonge vrouwen deden tuin- en keukendienst, baas Willem Heystek maakte schoenen, Dirk Ketel zorgde voor het brood enz. (10) Maria Leer was tevens dephoudster voor Haarlemmerolie.

Maar, zoals het meestal gaat, trok deze welvaart duistere elementen aan: armen, thuisloze zwervers en gewoon profiteurs, die niets inbrachten in de gemeenschap maar gelijk op mee wilden delen. Deze figuren brachten veel onrust vooral ook omdat zij ondanks hun geringe

inbreng het hoogste woord voerden in de Broederschap. Ze hadden toch mede-zeggenschap, 't was toch ook hun spul, of niet? Dikwijls hadden zij zich onder valse voorwendsels aangesloten vanwege de vette ruif. Ook het zedelijk peil van deze nieuwkomers is niet altijd even hoog. Muller poogt nog hier wat aan te doen mede door het instellen van strenge regels wat betreft het huwelijk. Onder meer dat men minstens de leeftijd van 24 jaar bereikt moet hebben en de volledige toestemming van de Broederschap. Er zijn er dan ook al wat, die de oude, in hun ogen conservatieve Muller maar liever vervangen willen door ene Arie Goud, kennelijk wat vrijer van opvattingen dan Muller. Metz, Ketel en Heystek hebben nog weer andere bezwaren. Zij hebben met hun geld de welvaart binnen de Broederschap gebracht en nu moeten zij toezien dan Jan en alleman zich gaat verdringen om in de gemeenschap te delen. Philippus Metz stelt als voorwaarde dat er, voordat hij zijn geld in kas stort, een notariële akte wordt opgesteld van een nieuw consortium. Geen recht op de goederen van de gemeenschap meenden zijn medestanders; ieders recht strekt niet verder dan zijn

De toegang tot de Westkeetshaven. Aan de rechterzijde hebben een aantal Nieuwlichters gewoond.

deel in het werk en de daaruit voortvloeiende verdiensten! Muller zowel als Maria Leer waren tegen een dergelijke beperking van het vroegere gemeenschapsidee. Al hadden zij vroeger privébezit niet uitgesloten, er was toch nog een gemeenschappelijk bezit. Maar ook dit hield nu op omdat in feite de goederen van de gemeenschap in handen van enkele personen kwamen te liggen. Maar Muller en Maria Leer moesten zwichten voor de meerderheid, zij het dat Maria onder tranen en onder dwang van haar man uiteindelijk toch toe moest geven en het contract ondertekende. Dit gebeurt op 29 juni 1832 en komt op naam te staan van Cornelis Visser, Philippus Metz en consorten. Deze akte luidt als volgt:

Constitutif Reglement

- 1. De ondergeteekenden zijn met elkander overeengekomen een genootschap op te rigten, ten hoofddoel hebbende de werking van Godsdienstig gevoel en werkzaamheid ten algemene nutte.*
 - 2. Het getal van de leden tot dit doel werkzaam is voor eerst bepaald op negentien en zal bij verdere uitbreiding deswege de noodige autorisatie worden gevraagd.*
 - 3. Deze negentien leden regelen onderling alle zaken van het genootschap, de werking naar buiten zal geschieden onder de naam van Visser, Metz en consorten.*
 - 4. De inbreng en toelage van hetzelfde is geheel facultatief en wordt aan ieder na zijn vermogen, mening en geweten overgelaten.*
 - 5. De alzoo verkregen gelden en eigendommen behoren aan de genootschap en wie hetzelfde verlaat of sterft, verliest op die eigendommen alle regt, kunnende niets van de goederen eenmaal op naam van het genootschap staande vervreemd worden zonder toestemming van de leden.*
 - 6. Bij vacatuur worden er nieuwe leden onder dezelfde regten en pligten aangenomen.*
 - 7. De middelen welke het genootschap aanwendt zijn die van onderlinge samenkomsten en in gesprekken van godsdienstige en zedelijke aard.*
- In de overweging van de zuivere Evangelieleer in de betragting der Christelijke pligten in de aansporing en vermaning tot waarheid en Godsvrucht.*

8. *Ieder kan toegelaten worden tot de vergadering des genootschaps.*
9. *Niets wat strijdig is met de algemene (wet?) van Orde en rust der Maatschappij wordt in de genootschap geduld, voor het overige is hetzelfde verdraagzaam jegens ieder en een iegelijk.*
10. *Het bewijs van Lidschappij blijkt uit de onderteekening van het tegenwoordig stuk, geen ander bewijs wordt als geldend beschouwd en zal hetzelfde onder de papieren des genootschaps bewaard blijven.*

Actum Zwijndrecht den negen en twintigsten Juny achttienhonderd twee en dertig. (11)

(getekend)

Cornelis Visser.

Philippus Metz . Stoffel Muller. Willem Heystek. J.P. van Tol.

Maria van den Leer. Johannes Jacobs Huisman. W. van der Kraan

Willem Visser. J. Coenraad Leeuwdag. Jo. Theys. Dirk Ketel.

J.C. Hammes. Andries van Tol.

De oprichting van dit consortium betekende dat de broeders nu eigenlijk in dienst waren van het consortium van 14 mensen en op niets anders konden rekenen dan loon van hun arbeid. Bovendien was de overweging dat men de discipline onder de broeders ook beter in de hand had als de macht in handen was van diegenen die financieel en moreel de leiders waren.

Terwijl in de akte gesproken wordt van 19 leden, vinden we slechts 14 handtekeningen. De naam van Arie Goud ontbreekt op het contract! De andere leden van het consortium zouden van de afdeling Mijndrecht gekomen zijn, die men vijf consorten had toegedacht. De groep leefde en werkte daar onafhankelijk, hoewel ze toch de eenheid met de broeders te Zwijndrecht bleven erkennen. Het is bekend dat men o.a. Dirk Valk het deelgenootschap aangeboden had. Hij weigerde echter met de mededeling "dat hij door de meerderheid van stemmen der gehele gemeente daartoe had behoren te zijn in staat gesteld." (12) In punt 4 wordt duidelijk uitgesproken, wat tot nu toe stilzwijgend was erkend, namelijk dat de "inbreng" geheel vrijwillig was. Dit was duidelijk niet het beginsel van de Broederschap in Mijndrecht. Deze groep was kleiner en had veel minder inkomsten dan de broeders in Zwijndrecht. Dat dit de eendracht tussen de twee groepen niet bevorderde, moge duidelijk zijn.

Door het verval op zedelijk gebied en het geleidelijk ondermijnen van zijn gezag verloor Stoffel Muller langzamerhand de greep op de Broederschap. Bovendien gaan de jaren tellen en hij is moe, te moe om zich nog te verzetten tegen de ontwikkelingen die hem tegen de borst stuiten. Dit komt tot uitdrukking als Willem Visser toestemming vraagt om een meisje te trouwen, dat volgens Muller zeer verkwistend was en dus niet geschikt voor hem. Visser maakt hem echter duidelijk dat dit huwelijk nodig is om schande over de Broederschap te voorkomen. Muller geeft tersluiks zijn toestemming, maar laat het aan Arie Goud over om het huwelijk te voltrekken. Zelf gaat hij met Maria Leer op reis naar het Roergebied om steenkool te halen. Deze tocht was niet alleen een vlucht voor de moeilijkheden, maar ook een terugreis naar de mooie jaren van weleer. Hij was al ziekelijk toen de reis begon. Maria Leer merkt dat het hard minder wordt met hem. In Varik besluiten ze om voorlopig niet verder te varen. Daar sterft hij op 3 augustus 1833 (13) in de armen van Maria Leer. Op het kerkhof bij het kerkje van Varik is hij begraven. Het schip wordt door de broeders uit Zwijndrecht met Maria terug gebracht. Dit was een geweldige slag voor de Broederschap die het verval in een stroomversnelling zou brengen.

Sommige lieden van de Broederschap waren al lang blij dat Stoffel Muller dood was: dan kon hun eigen haan koning kraaien. Andere broeders, met name op Zomerlust, wilden Maria Leer als hoofd van de Broederschap hebben, waar zij zonder twijfel veel voor voelde, maar wat niet doorging omdat haar eigengereide manier van doen, door Muller jarenlang in toom gehouden, de meeste broeders kopschuw maakte. Maria zelf zegt in haar gedenkschriften: "Laat niemand onder ons heerschappij voeren; ik verlang geen hoofd boven mij te hebben en wensch er voor anderen geen te zijn. Wij hebben God tot ons hoofd, en dat is voor ons vastigheid genoeg." (14) Hetgeen geheel in tegenspraak was met haar optreden daarna.

Al zeven maanden na Stoffels overlijden moest het consortium ervaren dat zuster Maria Leer op een reis naar het Roergebied een onwettige verhouding aangegaan was met broeder Maarten Wulfse. Maria wilde

deze gemeenschap voor goddelijk houden, omdat zij namelijk de gemeenschap der vrouwen bij de broeders en zusters verder wilde invoeren. Maria had als uiterste consequentie van haar communisme de vrije liefde ontdekt. De consorten op Welgelegen moesten daar niets van hebben, maar de meerderheid op Zomerlust bleef aan haar (Mietjes) voeten zitten om onderwijs, zoals dat heette. Hierdoor ontstond een scheuring. Want Metz, bedenkend dat zijn fabriekje op Zomerlust stond, ging door de knieën. De consorten van Zomerlust begonnen met het plunderen van de hoofdgroep op Welgelegen. "Het schuitje hebben zij tegen onze wil van de werf gehaald, de sleutels en papieren hebben wij geweigerd," klaagden de consorten in een brief aan Dirk Valk. "Van de etenskasten hebben wij de sleutels nog, hier op Welgelegen, maar op Zomerzorg zijn dezelve in handen van zuster Metz, en dat is hunne handen". (15) Maria ging nog naar Mijdsrecht om daar de groep tot de orde te roepen, maar daar werd zij letterlijk aan armen en benen opgepakt en buiten gesmeten. Ook hier werd de vrouwelijke gemeenschap unaniem afgewezen.

De Zwijndrechtse broeders waren ook niet meer bereid om de noodlijdende broeders in Mijdsrecht hulp te bieden. Zij vonden dat de Mijdsrechtters maar naar Zwijndrecht moesten komen om de Broederschap hier te versterken. Er werd nog wel voedsel gestuurd, maar het ging niet meer van harte.

Al deze verschillen in opvatting leidden er toe dat steeds meer mensen de Broederschap verlieten. Anagrapheus heeft het over een brief van de vrouw van Philippus Metz aan Maria Leer, omstreeks 1835, waarin staat dat de mensen van Welgelegen zich willen losmaken uit de Broederschap en naar Amerika emigreren, dat de degenen die zich losmaakten een redelijk deel hadden gekregen. (16)

Voor de vrouw van Philippus Metz liet duidelijk merken dat zij een weerzin had tegen de gang van zaken in de Broederschap, en vooral wat betreft de vrije liefde.

Dat Philippus Metz deze weerzin tegen deze geestdrijverij deelt, blijkt uit het feit dat hij op 27 mei 1837 bij deurwaardersexploot de wens te kennen geeft dat hij uit het consortium wil treden. Dit had tot gevolg dat het consortium moest worden ontbonden. Er zijn dan nog maar tien consorten in leven, o.a. Willem Heystek, Maria Leer, Dirk Ketel,

de bakker uit Krommenie, Willem van der Kraan, Willem Visser en Metz zelf. Er wordt een nieuw genootschap gesticht door hen die over-blijven. Maar ook dit wordt in 1843 ontbonden. In dit jaar zijn er aan bezittingen en schulden:

<i>Welgelegen: huis en werf</i>	<i>f 7782,--</i>
<i>Meerdervoort: huis</i>	<i>f 700,--</i>
<i>poonschuit</i>	<i>f 1900,--</i>
<i>vorderingen en contanten</i>	<i><u>f 4846,12</u></i>
<i>Totaal</i>	<i>f 15228,12</i>
<i>hypotheek</i>	<i>f 1050,--</i>
<i>lopende schulden</i>	<i><u>f 1404,40</u></i>
<i>Totaal</i>	<i>f 2454,40</i>

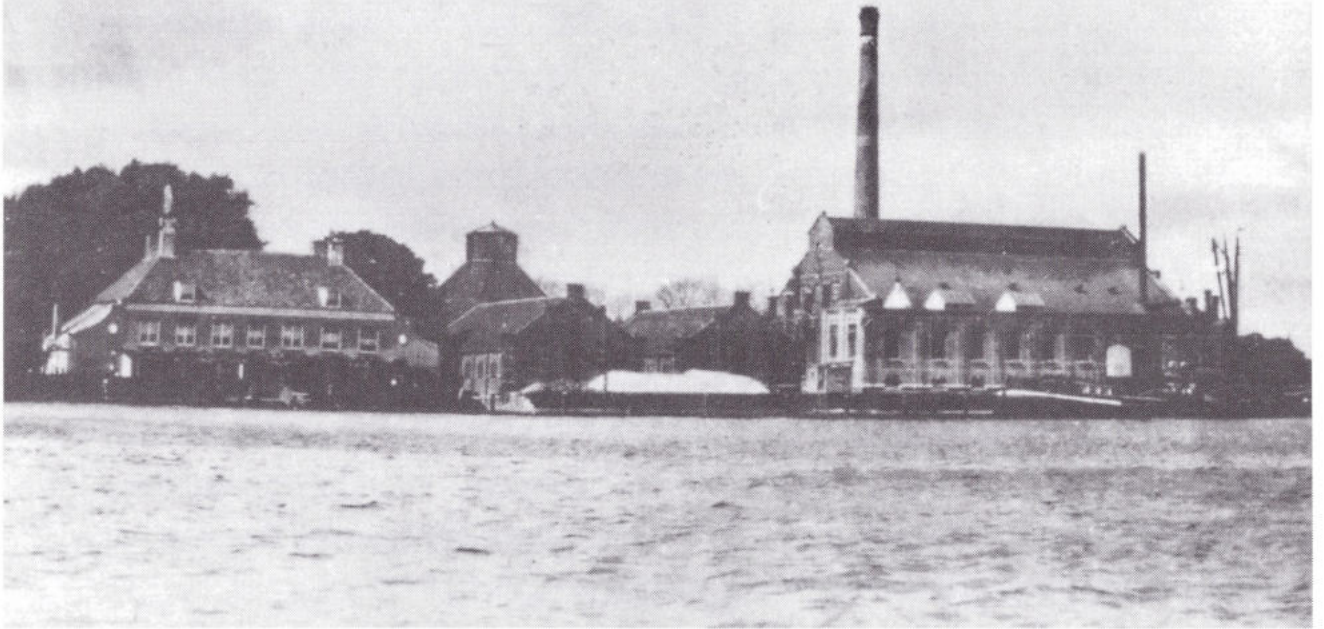
Saldo f 15228,12 - f 2454,40 = f 12773,72 (17)

Ieder der overgebleven consorten kon dus rekenen op ruim f 2500,-- per man/vrouw.

Nadat Philippus Metz uit het consortium getreden was, vestigde hij zich als winkelier te Zwijndrecht. Hij was dit tot 1858. In deze periode moet het vermoedelijk geweest zijn dat hij zijn Wasch- en Bleekmiddel in zijn eigen mineraalwaterflessen verkocht. Dit is een voor de hand liggende gedachte omdat er in die tijd een glasfabriek op Zwijndrecht gevestigd was die grensde aan het landgoed Zomerlust. Uit de gegevens in het boek van J.W. Regt blijkt dat er rond 1850 een vensterglasfabriek en een flessenfabriek naast elkaar bestonden. (18) Of de genoemde fles van deze fabriek afkomstig is, kan men niet zeggen omdat daarvoor tot nu geen enkel echt bewijs gevonden is. Philippus Metz overleed in 1860 te Dordrecht. Zijn vriend uit Middelburg, Willem Heystek, van huis uit schoenmaker, werd schipper. Hij was bekend onder de bijnaam Ruilebuik.

De zoon van Metz, Thimotheus, met als roepnaam Tim of Tom, geboren 4 december 1829, was als jongen al vroeg naar zee gegaan en was al diverse keren in Amerika geweest. In Amerika was hij in contact

Naaml. Venn. „BOTTLEWORKS" (Flesschenfabriek) te Zwijndrecht.
Telefoon 102.

gekomen met de Mormonen in Salt Lake City. Waarschijnlijk door de verhalen die hij daar vertelde, zagen de Mormonen een vruchtbaar zendingsgebied in Nederland. Waarschijnlijk is het zo gegaan dat Tim Metz reeds voor 1864 tot het Mormonisme was overgegaan. Uit briefwisselingen met de broeders in Amerika blijkt dat hij reeds in 1851 daar geweest is. Hij bleek slim genoeg om te weten dat hij de verspreide volgelingen van Stoffel Muller niet over kon halen naar Amerika te gaan om zich aan te sluiten bij de Mormonen, die volgens Tim Metz dezelfde beginselen hadden als de Broederschap. Daarom benaderde hij Willem Heystek om de broeders over te halen om gezamenlijk naar Amerika te gaan. Heystek, de Ruilebuik, die met zijn schip een soort van ruilhandel dreef, was tevens de reizende agent voor de Broederschap. En op zijn reizen probeerde hij zoveel mogelijk gelijk gestemde mensen op te roepen om met hem naar Amerika te gaan. Hij gaf de mensen de indruk dat de oude tijden van de Broederschap in Amerika bij de Mormonen terug zouden keren. "Heiligen der laatste dagen" noemden de Mormonen zich; zo hadden de broeders zich zelf ook reeds genoemd. En kwam de gemeenschap der Heiligen, ook bij de Mormonen niet tot uitdrukking in een Christelijk samenleven?

In 1864 vertrokken ongeveer 50 broeders en zusters onder leiding van Willem Heystek naar Amerika. Ook de weduwe van Philippus Metz, die inmiddels in Rotterdam woonde, waagde met haar kinderen de oversteek naar Amerika. Maar in Amerika aangekomen, bleek al gauw dat wat Tim Metz hun voorgespiegeld had niet helemaal klopte met de werkelijkheid. Een en ander blijkt uit de correspondentie die Marang voerde met diverse broeders in Amerika. Een brief van één der nazaten, Willem Heystek, de zoon van de schipper-schrijver, luidt als volgt: *"aangaande uw vraag, waarom zoo vele naar America gingen, en de verwant van nieuwigters met de Mormonenleer, kan ik u medeelen, er hoegenaamd geene verwantschap bestont.*

Zij volgen Mets [zoon van Mets van de broedergemeente] hun zoogenaamd hoofd en ik geloof wel, het doel was om het hier voort te zetten, doch dat is gelijke vele andere godsdienstige illusiën niet tot stand gebracht. Mets werd na zijn komst hier een eerste voorstander van de Mormonen en begon met twee vrouwen gelijk te trouwen en latere jaren is hij op zending naar Holland geweest.... Vele anderen hebben zich na hun komst hier met de Mormonen vereenigt, doch Vader is altijd tot zijn dood toe in 1877 aan de beginselen der nieuwigters trouw gebleven.

Nu zal ik zoveel mogelijk de rede van ons vertrek naar Amerika schrijven. Een Tom Mets, die zijn ouders ook bij de broeders gewoond hadde, had lang op zee gevaaren, maar was nu thuis en had het zeeleven vaarwel gezijd. Deze persoon had die elk noch al veel mee op. Die was in aanraaking gekome met de Mormoonse zendelingen en kreeg toen lust om ook Mormoon te worden, maar hij wilde al de jonge menschen en zijn vrouws famielje medenemen onder zijn lijding, wand niemand kon de Engelsche taal en daar vader Heystek altijd het hoofd zoowat was van diegeen, die van de Broeders nog bestonde, wilde die nies doen als vader het ook niet goed vond. T. Mets was slim genoeg, te begrippe, dat hij vaders moest overhaalen, hetwelk hij dan heeft beproefd om hem te vertellen dat het hier hetzelfde geloof was als bij de Nieuwigters, en heeft zooveel opgehange over de edelheid van de Mormone en het regt dat hier was, dat wij hier zoo goed op onze plaats zouden weze. Zodoende had vader besloote om te gaan en toen volgde de andere allemaal.

En zo gingen wij de groote rijs aanvaarde in 1864. Vol moeite en gevaar, zoo zijn na 5 maanden rijze hier aangekomen, maar op de rijs hadde wij al genoeg ondervonden en waren wel wat voorbereijd om de teleurstelling toen wij hier kwamen te dragen. Nochtans waren er veele brave opregte menschen, die het goed meende, maar onder de Hoofde vonden wij geen Stoffel Mulder.

Eigebelang en lust was de hoofdzaak en die de magtige dollar en zijn tijding goed betaalde worden voorgetrokke. Er is hier wat gebeurd en dat alles onder de mantel van Godsdienst. Maar er zijn toch veele van onze Hollanders, die Mormon gebleven zijn en zodoende hun beginzel hebben verloren.

Onze famielje Heystek, Kuik en Cannegieter en mijn broer en ook nog andere zijn nooit geen Mormon geweest, zooals T. Bunne en H. van Dam...."

...Vader heeft het laatst van zijn leven noch heel wat geschreven. Wij hebben ook noch een boekje van de vrouw van Stoffel Mulder". (19)

Uit deze brief blijkt duidelijk dat de trek van de broeders naar Amerika het gevolg was van de valse voorstelling van zaken door Tom Metz. Dit wordt eigenlijk min of meer bevestigd door wat hij zelf in 1904 aan Marang schrijft. Deze brief luidt als volgt:

Mesa Januarij 27 1904

Dear Sir:

Your letter of dat Januarij 7'04 to hand, after carefull study of its content I am sorry te say, that I am unable to comply with your request.

Having been 53 years a Citizen of America my beloveth adopted country, I have paid no attention to the past, and Experience of my childhood, and do not care what became of the sect you mention or its adherents.

I am old, at peace with all mankind, let every one believe as he or she likes, as long as they infringe on the rights of these fellow men.

I write this in English, as I never speak or write Dutch. I could not very well answer in Dutch.

Respectfully T. Mets (20)

Uit deze brief blijkt duidelijk dat Tom Metz reeds in 1851 in Amerika was. Dit staft het vermoeden dat Metz niet eerst na 1864 tot het Mormonisme is overgegaan, maar als overtuigd Mormoon de broeders naar Amerika lokte. Ook nog in 1891 moet hij hier als zendeling der Mormonen in Nederland geweest zijn. Ongetwijfeld zijn er nog nazaten van Philippus Metz in Nederland of Amerika woonachtig, maar wie of wat is mij tot heden niet bekend.

Kees Bras

- (1) De Zwijndrechtse Nieuwlichters, door Is.J.Reedijk, pag. 42 (1938).
- (2) De Zwijndrechtse Nieuwlichters, door B. de Groot, pag. 43.
- (3) De Zwijndrechtse Nieuwlichters, Is.J.Reedijk, pag. 25 (1938).
- (4) Brief van dr. Frederik Muller aan mw. Van Dam-de Klerk. Frederik Muller is een nakomeling van Stoffel Muller.
- (5) De Zwijndrechtse Nieuwlichters, door B. de Groot, pag. 67.
- (6) Zomerlust werd aangekocht op naam van Cornelis Visser van Jacobus Thehof. Ingeschreven op het kantoor der Hypotheken te Dordrecht 19 december 1932, deel 89, nummer 41, door notaris Huibert Struij te Dordrecht.
- (7) Op akte van transport 19 december 1832 te Dordrecht door de notaris Huibert Struijk. Overgeschreven op het kantoor der Hypotheken te Dordrecht 31 december 1832.
- (8) D.N. Anagrapheus. De Zwijndrechtse Nieuwlichters (1816-1832) volgens de gedenkschriften van Maria Leer. (gedrukt 1892).
- (9) Zwijndrecht en zijn geschiedenis, door G. Los.
- (10) Gods Onkruid. Nederlandse sekten en messiassen, door Wim Zaal pag.34.
- (11) De Zwijndrechtse Nieuwlichters door Gerardus Pieter Marang pag.123.
- (12) Marang, pag. 125.
- (13) B. de Groot, pag. 64.
- (14) Anagrapheus, pag. 100.
- (15) Wim Zaal, pag. 41.
- (16) B. de Groot, pag. 83.
- (17) B. de Groot, pag. 85.
- (18) Swindrecht H.V.Z., jaargang 3 no. 2 pag.31.
- (19) Een brief van Willem Heystek jr. aan Marang op 2 september 1902 uit Salt Lake City, Marang pag. 242.
- (20) Marang, pag. 243.

DE GESCHIEDENIS VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN 'T KORT

VOORWOORD

In onderstaand artikel willen we uw aandacht vragen voor de geschiedenis van het Historisch Genootschap te Hendrik-Ido-Ambacht. Een betere datum zou zijn geweest verleden jaar 30 juni, toen het Genootschap vijftien jaar bestond, maar door allerlei oorzaken is het er niet van gekomen. Bovendien beschrijven we liever de geschiedenis van anderen dan de geschiedenis van onszelf. Omdat ook het Historisch Genootschap geschiedenis maakt, ontkomen we er niet aan ook deze geschiedenis op papier te zetten. Verder leek het ons een goede geachte om de werkers van het eerste uur door middel van dit artikel eens naar voren te halen. We hopen dat u ook de geschiedenis van uw Historisch Genootschap met aandacht zult lezen.

De redactie

DE GESCHIEDENIS

In het jaar 1979 lag het prille begin der Historische Vereniging H.-I.-Ambacht.

Toen n.l. werd op initiatief van burgemeester Ing. Hof in overleg met de heren P.J. Plaisier, onze oud-gemeente-secretaris, en F. Jorissen, gemeenteraadslid van H.-I.-Ambacht, besloten via de pers, belangstellenden op te roepen tot het bijwonen van de eerste vergadering welke gehouden worden in de aula van de Deltamavo aan de Admiraal de Ruyterlaan.

In die betreffende vergadering, met als voorzitter burgemeester Hof, werd door hem uiteengezet wat de bedoeling was van zo'n vereniging. In deze bijeenkomst, waar een dertigtal belangstellenden aanwezig waren, werd besloten dat men op 23 januari 1980 weer in deze aula bijeen zou komen om in een verdere bespreking gestalte te geven aan den Historische Vereniging. Bovendien zou dan dhr. Jorissen een voordracht houden en wat dia's vertonen over de Zwijndrechtse Waard en de Hollandse delta in vroegere jaren.

Op genoemde vergadering van 23 januari werd naast de interessante voordracht met diavertoning door dhr. Jorissen ook een voorlopig bestuur in het leven geroepen, bestaande uit:

v.l.n.r. staande: B.A. Schoemaker, F. Jorissen, mevr. De Heer-Boerman, burgemeester Hof, voorzitter G.J. Horsman.

Zittend: C. Lagendijk, J. Bezemer en B.v.d.Velden. J.F. Schouten ontbreekt. Rechts van V.d.Velden, M.H. Benschop (1e bestuur). Met uitzondering van F. Jorissen en burg. Hof poseert hier het complete 1e bestuur en een deel van het voorlopige bestuur (plus de initiatiefnemers).

Dit voorlopig bestuur kreeg als voornaamste opdracht een concept te maken van de toekomstige statuten en het huishoudelijk reglement.

Na diverse vergaderingen, waarin punt voor punt verschillende andere statuten, reglementen en stukken, het wetboek werden doorgenomen, kon het voorlopig bestuur op de ledenvergadering van 16 april 1980 het resultaat aan de leden voorleggen.

Ter vergadering werd het voorlopig bestuur gemachtigd met in achtname van enkele wijzigingen:

- a. contact op te nemen met een notaris voor het passeren der statuten;
- b. zonder toestemming der vergadering eventuele notariële wijzigingen in te voeren.

Verder werd op deze vergadering een lezing met diaserie verzorgd door P.J. Horsman, getiteld "Mogelijkheden, Moeilijkheden en Onmogelijkheden van Archief onderzoek", waarin stil gestaan werd bij de archieven van Dordrecht en H.-I.-Ambacht.

30 juni 1980 gaat als één van de belangrijkste dagen voor de Vereniging de geschiedenis in, toen de statuten notarieel gepasseerd werden bij notaris Mr. D.C. Goes, notaris te Molenaarsgraaf en onze vereniging aldus een feit werd. De naam in de notariële acte werd: Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht.

Op de ledenvergadering van 30 september 1980 werd het eerste definitieve bestuur gekozen, bestaande uit de leden van eerder genoemd voorlopig bestuur met uitzondering van dhr. Schouten, die om persoonlijke redenen niet beschikbaar was.

Dhr. M.H. Benschop werd in zijn plaats gekozen.

Ook in deze vergadering werden verschillende werkgroepen in 't leven geroepen en wel de volgende:

1. de werkgroep "Kerkelijk leven", bestaande uit ds. Schaap, Hervormd predikant alhier, dhr. Nachtegaal, dhr. Van Dijk en dhr. A. Noordegraaf;
2. de werkgroep "Archeologie", bestaande uit de heren Jensema, Brugman, Möllekamp en Stehouwer;
3. de werkgroep "Bewoners", bestaande uit dhr. en mevr. Hof, mevr. De Heer en J. Bezemer.

22 januari 1981 was een bijeenkomst geheel verzorgd door de groep Kerkelijk leven, een geweldig boeiende avond. Ten eerste bood de lezing door ds. Schaap een bijzonder interessant stuk geschiedenis van de Hervormde Gemeente van H.-I.-Ambacht, waarin allerlei predikheren die eens de kansel beklommen de revue passeerden. Verder was daar de diaserie over de restauratie van de oude Hervormde Kerk,

verzorgd door dhr. Nachtegaal en daarnaast een foto-expositie van oude kerkorgels, door dhr. V. Dijk, en restauratiefoto's van het kerkgebouw. Tot slot werd het Historisch Genootschap verrast met de aanbidding van een voorzitterhamer, gemaakt uit oud, maar goed hout, afkomstig uit de kerk.

Voorwaar een bijzonder goede presentatie van de groep Kerkelijk leven.

H.-I.-AMBACHT 650 JAAR

In 1982, tijdens de viering van het 650-jarig bestaan, trad het Historisch Genootschap pas echt uit de anonimiteit door het organiseren van twee grote tentoonstellingen, het uitgeven van zilveren en bronzen gedenkpenningen en de uitgave van het geschiedenisboek van H.-I.-Ambacht.

De penningen, met de beeltenis van graaf Willem III aan de ene kant en het wapen van H.-I.-Ambacht aan de andere kant, vonden grif aftrek bij de bevolking. Op de tentoonstellingen en de uitgave van het boek komen we verder in dit artikel nog terug.

EXPOSITIES

Een van de belangrijkste doelstellingen van het Genootschap is het onderzoeken van de geschiedenis van ons dorp en daar bekendheid aan geven. Dat vindt plaats via woord en geschrift, maar ook door het organiseren van exposities. Het voert te ver om alle exposities te beschrijven. Alleen bij een paar grotere willen we even stilstaan.

De eerste grote exposities werden georganiseerd t.g.v. de viering van het 650-jarig bestaan van H.-I.-Ambacht, in september 1982. De ene was een geschiedkundige expositie over het verleden van ons dorp en had het bestuur (ambachtsheren en -vrouwen, koningen enz.), de oorlogen, de geografie (oude landkaarten, hoofdlanden en volgerlanden) en o.a. ook de restauratie van de Hervormde Dorpskerk (in 1982 voltooid) tot onderwerp. Deze expositie vond plaats in de Deltamavo. De andere, welke in de kelder van de Schoof gehouden werd, had oude beroepen tot onderwerp. Dit was een zeer uitgebreide tentoonstelling over oude beroepen en het daarbij behorende gereedschap (o.a. een maquette van een steenfabriek). Verder memoreren we de expositie

"De Veersedijk een dorp apart", in 1992, over de Veersedijk vroeger en nu, welke erg veel publiek trok, de expositie over de watersnood 1953 in 1993 en de expositie "Oorlog en Bevrijding '40-'45" in 1995.

PERIODIEKEN

Al direct na de oprichting was er behoefte aan een "Clubblad" voor mededelingen naar de leden toe en voor het in de openbaarheid brengen van geschiedkundig onderzoek. Het werd het eerste "Mededelingenblad", dat toen bestond uit een paar aan elkaar geniete velletjes papier. In het najaar van 1982 kwam voor het eerst "Groot en Klein" uit, ontstaan uit de naam Hendrik-Ido-Oostendam Schildmanskinderen GROOT EN KLEIN Sandelingen Ambacht, een naam die overigens nooit bestaan heeft en alleen in de volksfantasie voort is blijven leven. "Groot en Klein" was vooral een geschiedenisboekje en verscheen tweemaal per jaar. De mededelingen naar de leden gebeurden met een apart briefje. Besprekingen met de Historische Vereniging van Zwijndrecht leidde in 1987 tot samenwerking bij een nieuwe uitgave "Swindregt Were" geheten. Die kreeg 36 pagina's, achttien voor de Zwijndrechtse en achttien voor de Ambachtse geschiedenis. Dit bleef zo tot de huidige dag. Ook kwam het "Mededelingenblad" weer terug, maar alleen als er wat te melden viel. Tegenwoordig is het streven er op gericht het blaadje iedere twee maanden te laten verschijnen.

HET UITGEVEN VAN BOEKEN

Het van tijd tot tijd uitgeven van boeken is meestal gekoppeld aan een gebeurtenis welke op dat moment actueel is. Het eerste en ook het belangrijkste boek wat het Historisch Genootschap uitgaf, was getiteld "Hendrik Ido Ambacht 1332-1982". Dit boek, geschreven door P. Horsman, P.J. Alders, L. Noordegraaf, D. Damsma en F. Jorissen behandelt de geschiedenis van Ambacht en werd uitgegeven t.g.v. de viering van het 650-jarig bestaan van ons dorp. "De crash van de padvinder", geschreven door wijlen P.v.d.Leer, werd uitgegeven t.g.v. het feit dat de oorlog 50 jaar geleden begonnen was en ons land 45 jaar bevrijd was. Dit boek behandelt de facetten van de oorlog, de bezetting en bevrijding hier ter plaatse. En tot slot werd in 1995 het succesvolle "Herinneringen" op de markt gebracht, geschreven door een

deel van de Ambachtse bevolking en samengesteld en bewerkt door mevr. A.Verseveldt-Sesselaar. Het laatste werd uitgegeven t.g.v. de viering van 50 jaar bevrijding van de Duitsers. Een boek vol herinneringen van Ambachters over de oorlog.

OPEN MONUMENTENDAGEN

Omdat de belangstelling van het Historisch Genootschap uiteraard ook uitgaat naar monumentale gebouwen, het staat zelfs in de statuten, organiseert zij de Open Monumentendagen. Op 12 september 1987 werd op verzoek van het gemeentebestuur de eerste plaatselijke Open Monumentendag georganiseerd; ook landelijk was het de eerste keer. Sinds een aantal jaren gebeurt dit om de twee jaar. Naast het zoveel mogelijk openstellen van monumentale gebouwen (o.a. de Hervormde Kerk en Den Brommert), worden er meestal kleine exposities op diverse lokaties over monumenten en of geschiedenis gehouden.

DE ONDERKOMENS

In 1991 werd het eerste eigen onderkomen van het Historisch Genootschap betrokken. Dit huisje, gelegen aan de Hoge Kade no. 16, werd aangekocht van de Hervormde Kerk. Vroeger was het een huisje van de diakonie, bestemd voor bewoning van armlastige kerkleden. Maar het huisje voldeed niet aan de verwachtingen. Het was te klein voor alle activiteiten van het Genootschap. In 1993 betrok men Bouquet. Dit was vrijgekomen doordat de Volksuniversiteit uit de jas gegroeid was en verhuisde naar een voormalige school aan de Witte de Withstraat. Het voormalige Bouquet kreeg een andere naam en heette voortaan Den Brommert, naar het voormalige steegje wat altijd in de volksmond zo werd genoemd. Een gedeelte van de bovenverdieping en de zolder werd het domein van het Genootschap, niet in eigendom, maar gehuurd van de gemeente. Het diakoniehuisje werd in 1994 definitief afgestoten. Het Historisch Genootschap beschikt nu over een kleine expositie- en vergaderruimte, bovendien over een zolder waar de zich steeds maar uitdijende verzameling oude spullen en documentatie opgeborgen kon worden.

LEZINGEN EN DIAVOORSTELLINGEN

In de loop der jaren zijn scholen, politieke partijen en verenigingen menigmaal verschenen met het verzoek om voor hen een lezing of een dia-avond te verzorgen. Daar voldeed het Genootschap gezien de doelstellingen uiteraard graag aan. Menigmaal stond er ook een student voor de deur, met de vraag of we hem op een idee konden brengen betreffende het schrijven van een scriptie over een stukje geschiedenis van Ambacht, of een scholier die gegevens vroeg. Ook het op weg helpen van deze jongelui werd beschouwd als een taak van het Genootschap. Verder is het vanaf het begin al traditie dat er tweemaal per jaar een openbare ledenvergadering gehouden wordt met eenmaal per jaar een voorvergadering uitsluitend voor de leden om de jaarverslagen te kunnen presenteren, bestuursverkiezingen te houden en toekomstplannen te ontvouwen. De overige tijd en avonden werden besteed aan het verzorgen van geschiedkundige diaserie's of films en lezingen.

COMMISSIES EN WERKGROEPEN

Na 1990 deed een nieuw verschijnsel zich voor. De benoeming van bestuursleden in commissies. Zo werd achtereenvolgens gevraagd zitting te nemen in de gemeentelijke monumentencommissie (mevr. Kats), in een werkgroep tot stichting van een streekmuseum voor de Zwijndrechtse Waard (mevr. Verseveldt en mevr. Tas), in een comité tot behoud van de watertoren (mevr. Verseveldt). Het comité is intussen ontbonden.

SLOTWOORD VAN DE SCHRIJVER

Terugblikkend op bovenstaande geschiedenis menen we te kunnen stellen dat veel van de doelen welke de initiatiefnemers voor ogen stonden, verwezenlijkt zijn. Toch zijn we er nog lang niet. Vanaf het begin was er de wens een museum te stichten. Het is er nog niet gekomen. De oprichting van werkgroepen voor bepaalde delen van de geschiedenis is nooit goed van de grond gekomen. Maar wat niet is, kan zich vrij snel aandienen. Positief is in ieder geval dat er een duidelijke behoefte bestond en nog bestaat aan een organisatie als de onze. Als bewijs hiervoor dient het steeds stijgend aantal leden.

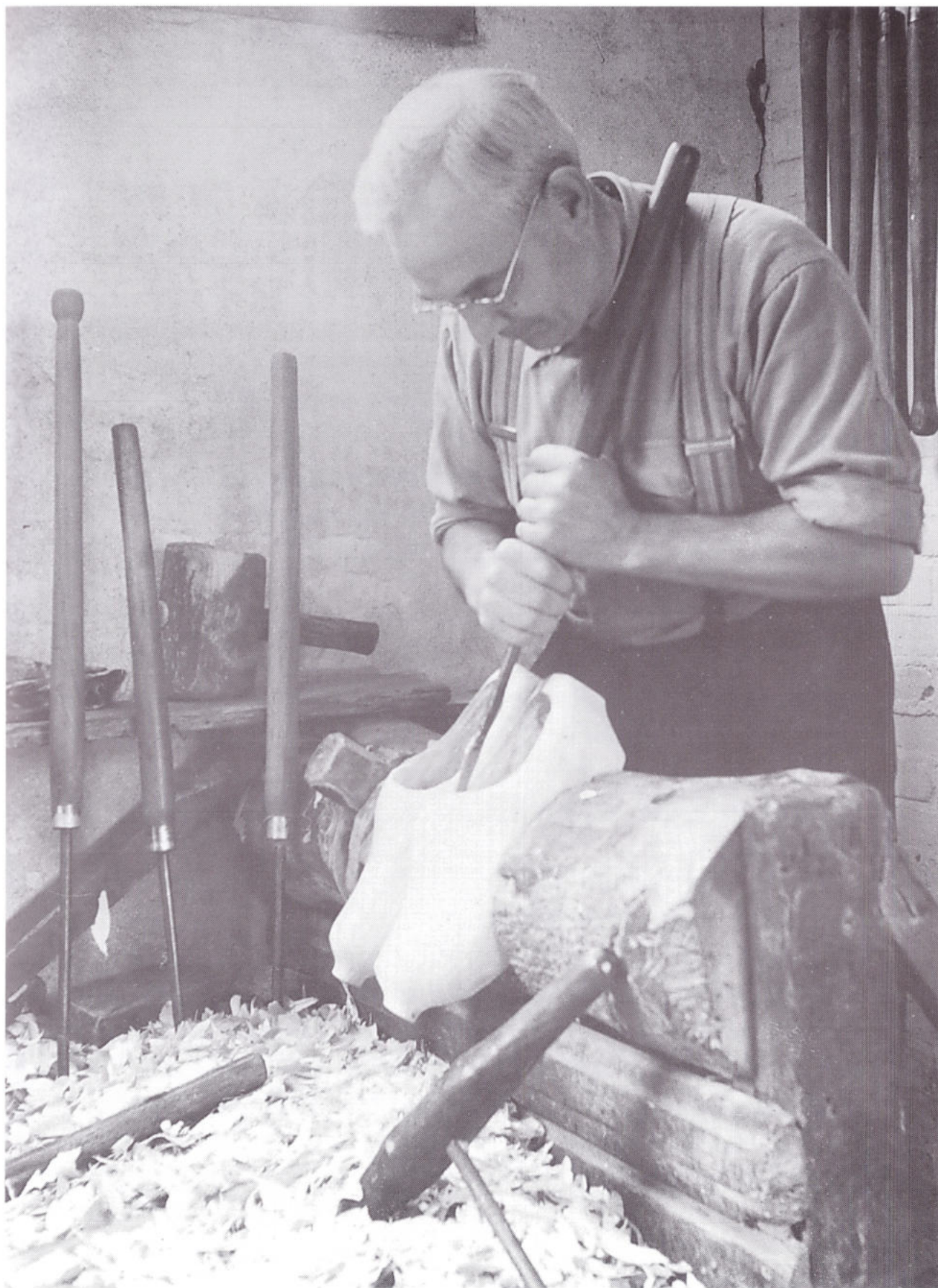
Tijdens de oprichting werd begonnen met ongeveer 50 leden; nu staan er 154 namen op de ledenlijst. Er is nu een eigen onderkomen. Financieel staan we er goed voor. Zowel bij de bewoners als in de politiek zijn we een begrip geworden. Maar het belangrijkste is toch wel dat we in de loop der jaren ontelbare stukjes geschiedenis aan de vergetelheid onttrokken hebben en onder de aandacht van belangstellenden en ook o.a. de scholen gebracht hebben. Veel namen heb ik bewust niet willen noemen. Als het Historisch Genootschap 25 jaar bestaat, zal er ongetwijfeld een boekje verschijnen met een lijst van namen van personen die hun sporen verdiend hebben. Namens het huidige bestuur wil ik iedereen bedanken die in een of andere vorm, hetzij in het bestuur of daarbuiten, de afgelopen zestien jaar tijd en gaven beschikbaar stelde om de doelen te verwezenlijken welke de oprichters voor ogen stonden.

C. Lagendijk

HOE WAS HET OOK AL WEER ?

Een vraag die veel gesteld wordt, zeker als men oude herinneringen ophaalt. In de maanden maart en april 1983, hebben mevrouw Kats en mevrouw Timmerman, beide lid van het Historisch Genootschap, een aantal vraaggesprekken gehad met oudere plaatsgenoten. De bedoeling was voor de toekomst vast te leggen hoe men in het begin en het midden van de twintigste eeuw leefde en werkte. Ook gewoonten en gebruiken kwamen aan bod. In een serie artikelen zullen deze vraaggesprekken opgenomen worden in Swindregt Were. Een aantal personen zijn helaas overleden maar via deze vraaggesprekken gaan ze weer een beetje voor ons leven. Als eerste is de heer C. Biesbroek aan het woord, voor velen geen onbekende. Hele generaties, kinderen en volwassenen, hebben klompen gedragen, gemaakt door de heer Biesbroek. Hij zat dan ook 50 jaar in het vak voordat zijn zoon C. Biesbroek jr. de zaak overnam. Nog steeds woont hij met zijn vrouw in het klompenmakerswoonhuis aan de Paulusweg. Hij mocht intussen de leeftijd van 91 jaar bereiken.

De redactie

Klompenmaker C. Biesbroek Sr. aan het werk

HET VRAAGGESPREK MET de heer C. Biesbroek Sr.
Heeft iemand nog herinneringen aan de winter van 1929?

De winter van 1929 was lang en streng. Op de Waal werd er weken aaneen geschaatst. De IJsclub organiseerde steeds verschillende spelen: schoonrijden voor paren en individuele personen, hardrijden, ringrijden, wedstrijden met paard en arreslee, Ido's fanfare op het ijs, gezellige tenten op het ijs, de tent van Jas v.d. Herik en Marinus v.d. Stelt. Daar kon je dan warme anijsmelk, punch, kwast en polkabrokken kopen. Een ploeg baanvegers hield de baan schoon. De scheuren in de baan werden 's avonds met water volgegoten, dan vroor dat 's nachts dicht. Wanneer het ging dooien en er water op het ijs kwam, ging men hardrijden met de prikslee.

De Noord was ook één ijsveld. Het verkeer tussen Dordt en Zwijndrecht ging over het ijs, waar normaal de pont voer. Toen de dooi inviel, werd het ijs met ijsbrekers gebroken.

Wanneer werd de eerste auto in Ambacht gesignaleerd? Hoe vond men dit?

Dat was de auto van mijnheer Tideman. Dat zal geweest zijn ca. 1913. Dr. Kamberg volgde spoedig.

Wanneer kwam er voor het eerst elektrische verlichting en elektrische straatverlichting?

Ik woonde aan de Pruimendijk. Daar kwam het in 1915, 1916. In deze tijd kwam het ook in H.I.Ambacht.

De straatverlichting was er al voor die tijd. Dat waren peterolie-lantaarns, die werden aangestoken door de lantaarnopstekers. Wanneer het donker werd, zetten die hun laddertje tegen de lantaarn en 's avonds rond tien uur gingen ze ze weer doven. Toen het elektrische licht werd aangelegd, alles bovengronds, kreeg men de "lichtpalen".

Was het na 1927 (de beurskrach in New York) aanzienlijk slechter dan ervoor?

Na de beurskrach, of liever door dat gebeuren, werd het hier slecht. De crisis van de twintiger jaren was niet zo zwaar en zo lang als in de dertiger jaren.

Onze streek was met land- en tuinbouw en vlasindustrie erg conjunctuurgevoelig. Ze was afhankelijk van de uitvoer en die stagneerde zowel naar Engeland als naar Duitsland. Dat alles drukte de prijzen en de werkgelegenheid. Er kwam een korte opleving en daarna kwam de grote crisis van de dertiger jaren. De voorbereiding van de oorlog '40-'45, in welke tijd Duitsland liever kanonnen dan boter had, wierp daarin zijn schaduw vooruit.

Weet u nog prijzen uit ca. 1920?

Uit het winkelboekje van mijn vrouw:

2 pakken beschuit	0,15	1 ons kaas	0,08
1 pond witte suiker	0,24	1 ons zuurtjes	0,07
1 pak lucifers	0,07	1 pakje shag	0,10
p. koekjes	0,10	1 ons pepermint	0,09
1 pakje thee	0,24	3 stukken zeep	0,30
1 pakje boter	0,26	1 pakje griesmeel	0,09
p. toffees	0,17	1 p. gele zeep	0,09
1 pakje theebeschuit	0,10	1 azijnextract	0,10
1 p. zout	0,05	1 pak havermout	0,14
1 pakje custard	0,13	1 p. rijst	0,12
1 closetrol	0,07	1 p. soda	0,13
1 pot abrikozenjam	0,27	1 mud (70 kg) winteraard-	
1 ons schuimpjes	0,10	appelen	7,--
2 ons rumbonen	0,25	1 pr.klompen (wilgen mans-)	1,--
1 p. bloem	0,08	1 paar geschilderde	
1 snijkoek	0,10	populieren mansklompen	-.75
1 ons kwatta-strooisel	0,08	1 paar blanke populieren	
5 p. stroop	0,80	mansklompen	-,70
1 pakje maizena	0,10	1 paar schoenen	2,50
2 p. gedroogde pruimen	0,46	5 p. spek	1,--
1 p. grutten	0,14	1 hele varkenskop	1,--
p. koffie	0,35		
1 brood 1600 gram	0,30		
5 sigaren	0,10		

Waren er meer verenigingen dan alleen de zangverenigingen?

Er waren nogal wat verenigingen: drie mannenkoren, twee gemengde koren, twee jongensverenigingen, mannen- en vrouwenverenigingen, zondagsscholen en Oranjeverenigingen, kiesverenigingen, middenstandsvereniging, Patrimonium, vakbondorganisaties, de Coöperatie enzovoorts. Je kon maar uitzoeken; elk wat wils.

Als je naaister was, wat voor opleiding had je dan gehad?

Op de scholen was in het lesrooster het vak handwerken ingebouwd. Verder waren er naaischolen waar de meisjes onderricht kregen in dit vak.

Werd er wel gelezen? Wat voor boeken?

Er werd zeker gelezen. De jongelingsverenigingen hadden een leesbibliotheek. De grootste was de bibliotheek van de evangelisatiecommissie; die was van klein tot vrij groot uitgegroeid. Deze bibliotheek kreeg een eigen gebouw aan de P.C. Hooftsingel en is later door de gemeente overgedoopt van een Christelijke bibliotheek in de Algemene bibliotheek zoals die nu nog fungeert. Nu is deze ondergebracht in een gedeelte van het nieuwe gemeentehuis. Vroeger las men vooral de

boeken over de historie van het vaderland, ook de boeken van Penning over Zuid-Afrika, Paul Kruger en De Wet, en over de strijd van de Boeren tegen de Engelsen. Ook de boeken van Willem Schippers "Het Uilennest" enz. Oudere mensen lazen vaak de oude schrijvers. Ook de Bijbel nam een voorname plaats in.

Waar kon je naar het ziekenhuis?

Van hieruit ging men meestal naar het Diaconessenhuis aan de Prinzenstraat. Dit was begonnen in een herenhuis, steeds uitgebreid, verhuisd naar een tot ziekenhuis omgebouwd bankgebouw, daarna naar het moderne ziekenhuis "Refaja". Ook ging men wel naar het Gemeente-ziekenhuis, eerst aan het Beverwijksplein, daarna naar het grote ziekenhuis aan de Reeweg, wat ook al weer heeft afgedaan. Een groot nieuw ziekenhuis is nu als Merwede-ziekenhuis in gebruik genomen.

Er was ook een R.K. ziekenhuis aan de Houttuinen. Ook nog een ziekenhuis, uitgaande van een vereniging: het heette "De Zieken-verpleging". Beide laatste ziekenhuizen fungeren niet meer als zodanig.

Welke kranten waren er?

We kenden hier Dordrechts Nieuwsblad, een neutraal blad, Dordrechts Dagblad, een rechtse courant. Deze, met meerdere uitgaven zoals Rotterdamse en Haagse uitgaven en nog enkele, zijn opgegaan -na de oorlog- in Trouw. Verder werd hier ook gelezen "De Vriend van oud en jong". Ook nog een regionaal krantje dat werd gedrukt door Broekzitter in Ridderkerk.

Wat voor winkels waren er in het dorp zo rond 1920?

Er waren, met de Pruimendijk tot aan Maaskant en de Oostendam de volgende bakkers: Jac Maaskant, Cornelis Visser, Cornelis Timmermans, Jan Visser, Adriaan Alting, R. Redeker, Jan de Hoed, Teunis Vliegenthart, tweemaal Noordegraaf, Johan en Willem, elk met een eigen bakkerij, Jan Hoevelake, Simon v.d. Berg, Adrie v.d. Wilt, Rien van der Schee, Huig Maaskant en Jan van der Vegt. Deze bakkers hadden allemaal een winkel met van alles en nog wat. Daarnaast waren er nogal wat winkels die speciaal grutterswaren en zo verkoch-

ten. Om een paar te noemen: Janus Klootwijk, Vincent van Montfoort, Adam Kanters, P.C. Penning, Hagestein, Marinus Tempelaar, van Kwawegen, Gerrit Kroos, Reinier v.d.Berg, Jan Scheurwater, Pietje Timmers en Jac. Berkhout. Ook nog verschillende snoepwinkeltjes: Grietje van der Staar, Ploon Bachman, Anna Bachman, Keetje Molendijk, Voorts waren er nog verschillende slagers en kaasboeren: Jan Ammelrooij, Joël den Hartog, Willem Bol, Marinus van Wingerden, Piet van Wingerden, Paulus Plaisier, Jan van Wijk (kaasboer) en zes slagers. Nadien Slingeland. Ook kwamen er nog rijdende winkels langs: Teunis Leenheer en Admiraal (beiden kaas en worst).

Manufactuurwinkels: Kauling, Noordegraaf, Tiemans, Van Daalen en nog wel een paar. Dat moest allemaal bestaan van de inwoners van Ambacht, Oostendam, Molendijk en Pruimendijk, en enkele goede kennissen of familieleden in de buurt van Ambacht. Maar daar vandaan kwamen er ook weer naar Ambacht. Tot overmaat van ramp kwam toen ook nog de Coöperatie opzetten, die de zaak afschuimde. Van dit alles is niet veel meer over, opgeslokt door de grootwinkelbedrijven.

Hoe werd Koninginnedag gevierd?

De Koninginnedag werd gevierd aan de havenkant met allerlei spelen. Op de Oostendam stond een erepoort. Ook in het dorp bij de pastorie stond een erepoort. Daar werden ook allerlei spelen gedaan, o.a. ringsteken. 's Avonds werden op de Dam teertonnen gebrand. Later werden de feestelijkheden gehouden op de wei van Janus Plaisier, waar nu de Thorbeckestraat is. Daar werden ook vaak zang- en muziekconcoursen gehouden. Dan was daar de kermis.

Welke epidemieën zijn er in het begin van deze eeuw hier geweest?

Vroeger was er veel roodvonk. Een woning waar de ziekte heerste, kreeg een biljet op het huis "besmettelijke ziekte", "roodvonk". Ook mazelen, rode hond, kinkhoest, slijmhoest en de sprouw kwamen veelvuldig voor. De epidemie die ik bewust heb meegemaakt, was de griep epidemie in 1918-'19. Daaraan zijn veel mensen overleden.

Wat herinnert u zich van bepaalde dorpsgebeurtenissen, zoals de komst van de nieuwe burgemeester, de inhuldiging van koningin Wilhelmina (1898), de geboorte van prinses Juliana (1909)?

Dan was er hier een gewone feestdag zoals op koninginnedag. Bij het 25-jarig jubileum van kon. Wilhelmina in 1923 werd op de wei van Plaisier een groot feest met allerlei spelen, o.a. "peluwvechten", gehouden. Na afloop van dat spel werd een jongen, Jacob Bijkerk, dodelijk getroffen door de mast, welke van de schragen werd afgerold. Dit gebeurde toen de jongen er onderdoor wilde om naar zijn ouders te gaan. 's Avonds was er een gondelvaart op de Waal.

Hoe besteedde men de zondag, behalve de kerkgang?

Uit de kring waaruit ik kwam, ging men 's zondags tweemaal naar de kerk. Waren de jongens van een bepaalde leeftijd, dan gingen die tussen of na de kerktijden naar de knapenvereniging of als men zestien jaar was, naar de jongelingenvereniging. Beneden de leeftijd van twaalf jaar ging men naar de zondagsschool. Als alles achter de rug was, ging men vaak ergens heen om onder begeleiding van een orgel liederen te zingen.

In de zomertijd ging men ook wel wandelen.

Mensen die niet naar de kerk gingen, hielden elkaar bezig met gesprekken (of roddel) op verschillende plaatsen in het dorp. Of ze gingen naar de kroeg, naar de stad of naar het voetballen.

Hoe kwam men bij huwelijken aan een inrichting voor een huis als men zo weinig verdiende?

Men maakte veel zelf en kreeg van familie en kennissen, op verjaardag of voor geboden hulp, wel eens wat. Ook op St.Nicolaas wel eens een handdoek of theedoek. Men had vanzelf geen uitzet, die een linnenkast vulde.

Als de vrouwen in de vlasserij werkten, wie paste er dan op de kinderen?

Grootouders of burens. Waren de kinderen groter, dan verzorgden die onder toezicht van het oudste zusje zichzelf wel.

Als de oudere mensen niet meer konden werken, trokken ze dan bij de kinderen in?

Zolang zij samen waren, zeker niet. Als ze niet meer konden werken, waren ze aangewezen op hulp van de diaconie of het burgerlijk arm-bestuur. Bleef er één hulpbehoevende over, dan moest wel een oplossing worden gezocht om die tijd bij een van de kinderen onder te brengen. Soms was zo iemand een maand bij de één en dan weer een maand bij de ander in huis. Het was dan meestal een droevig bestaan.

Als men een groot gezin had en er waren al oudere kinderen die werkten, kreeg men het dan merkbaar beter?

Jazeker! Dan begon men tegen de wal op te kruipen. Toen ik elf jaar was, ging ik bij mijn grootvader werken en verdiende ik f. 1,50 per week. Mijn moeder zei wel tegen mij: "Zo Kees, nou verdien jij toch de huishuur". Dat was wel een verlichting.

Er wordt wel eens gezegd dat puberteit bij kinderen toen niet merkbaar was en nu wel, omdat er zoveel aandacht aan besteed wordt. Merkte men bij de kinderen van toen minder van dwarsliggerij?

De jongens en meisjes van toen waren precies eender als van nu. Ze waren soms even dwars als nu. Wel was het ouderlijk gezag strenger en als het nodig was, was men niet zuinig met een schop of een klap. De onkunde over sex en voortplanting was heel groot. Nu is alles veel opener. Men gelooft niet meer in de ooievaar en de kinderen, de groteren, weten zeker op dit gebied alles, misschien wel eens wat te veel. Toen werden in de gesprekken van opgroeiende meisjes de gedachten wel naar voren gebracht dat de geboorte van een baby door de navel gebeurde.

Hoe ging het met de opvoeding van de kinderen. Ging dat vanzelfsprekender dan nu? Men had natuurlijk veel aandacht nodig om brood op de plank te krijgen. Bleef er dan wel tijd over om zich te verdiepen in de opvoeding van de kinderen? Was men al niet blij als men de kinderen kon kleden en voeden?

Op zowel het eerste als het tweede gedeelte van de vraag zeg ik volmondig: "Ja!"

Waren kinderen toen veel buiten door de kleine behuizing? Welke straatspelletjes waren er toen? Werde er veel kattenkwaad uitgehaald? Er is nu veel vandalisme onder de jeugd, haalden ze dat toen in hun hoofd? Was het veel onschuldiger dan nu?

Met vaak grote gezinnen was er voor andere spelletjes dan ganzenborden en dominospelen in de kleine woningen geen plaats. Maar buiten, in tegenstelling tot nu, zoveel te meer. Wij gingen hoepelen, bokspringen, knikkeren, wegkruipertje doen. De meisjes touwtjespringen, ballen en allerlei andere spelletjes zoals: Zakdoekleggen, niemand zeggen, Kukeleku zo kraait de haan, Twee paar schoenen heb ik aan, Een van hout en een van leer, Hier leg ik mijn zakdoek neer.

's Woensdagsmiddags gingen we polderen. Dan gingen we door wei en bouwland, over greppels en sloten, naar de holle boom aan de Oude-landseweg, dat was de eindbestemming. Dat was dan slootjespringen, dat het een lust was en in de winter op de sloten priksleeën en schotsje lopen. Ik kan nog met genoegen op die tijd terugzien. Ook wanneer er sneeuw lag, was het feest. Want in tegenstelling tot nu bleef de sneeuw liggen. Het werd niet opgeruimd.

Hoe ging het met elkaar bezoeken? Sprak men af of bleef het bij aanlopen?

Men sprak dat wel af als volgt: "Komme jullie vanavond kortavonden?" Zo werd dat bezoeken genoemd. Daar werden dan vaak allerlei verhalen over spoken of heksen opgehangen, zodat je als kind de rillingen op je rug kreeg. Ze bleven nooit te lang, want de andere morgen was het weer vroeg dag.

Waren er bij verjaardagen cadeautjes of extraatjes?

Het extraatje bestond meestal uit een kopje anijsmelk, al of niet met een brok. Cadeautjes bestonden, als ze er al waren, uit iets wat men toch nodig had, bijvoorbeeld een griffel of een potlood, of zoiets.

Hoe werd Kerstmis gevierd? Wanneer werden voor 't eerst kerstbomen verkocht?

In onze tijd gingen bijna alle kinderen naar de zondagsschool. Je leerde elke week een versje, een psalm. Kende je dat, dan kreeg je een

rood kaartje. De meester vertelde altijd een bijbelse geschiedenis. Wie bij het navragen een goed antwoord wist, kreeg dan een blauw kaartje. Deze kaartjes moesten tegen Kerstmis worden ingewisseld. Aan de hand van de hoeveelheid kaartjes kreeg men dan een prijs. Bij het verlaten van de school kreeg men een bijbel.

Op Tweede Kerstdag ging men vaak met de ouders erbij naar het Kerstfeest. Daar werd het Kerstverhaal verteld, gezongen en chocolademelk geschonken. Men kreeg een Kerstwegge (broodje) met boter besmeerd en een sinaasappel. Dan kwam het grote moment: het uitdelen van de boekjes in volgorde van de derde, tweede en eerste prijs. Dat was dan een heel gebeuren!

Vanzelf ging men ter kerke. Het middagmaal was ruimer dan normaal, vaak met een konijnebout; deze had men zelf zien opgroeien. Wij kregen nogal eens anijsmelk

Kerstbomen zijn naar mijn weten pas in gebruik gekomen na de oorlog. We hadden dat van de Duitsers gezien bij hun Weihnachtsviering.

Was het leven van voor de Eerste Wereldoorlog anders dan daarna?

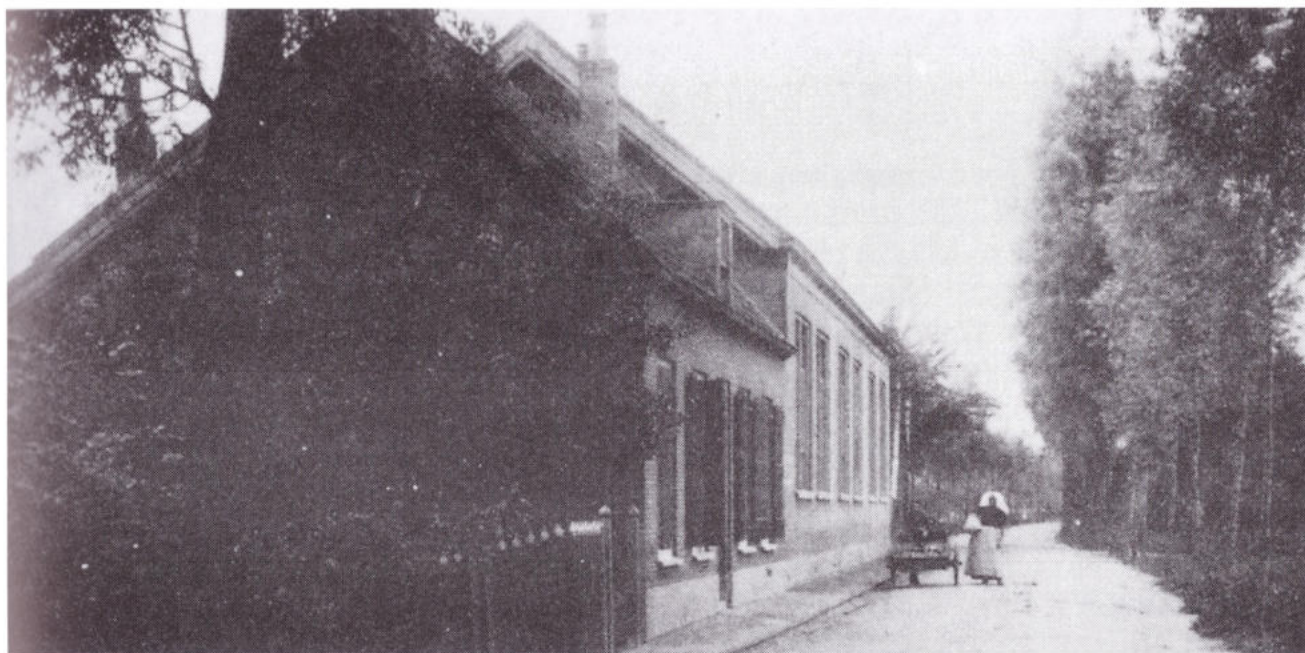
Alles werd anders. Het gemoedelijke was verdwenen. Men moest veel produceren. De mechanisatie deed in versneld tempo zijn intrede. De moraal had ook een flinke deuk gekregen. Men had moeten vechten voor eten en drinken en daardoor was men egocentrischer geworden.

Herinnert u zich nog iets van het eerste vliegtuig dat overvloog?

Nog heel goed. In België woonde Jan Olieslager; die kwam op een dag vliegend over de rivieren naar Rotterdam, voor een demonstratie. Wij woonden aan de Pruimendijk en zagen hem zodoende over de Noord vliegen. Ik denk dat het in 1912, 1913 geweest is. Precies weet ik het niet meer. Ook de Zeppelin, het luchtschip noemden wij dat, hebben wij om die tijd gezien. Dat was een Duits fabrikaat.

Was er buiten een christelijke school ook een openbare of een katholieke?

In ons dorp was tot in de tachtiger jaren van de vorige eeuw niet anders dan openbaar onderwijs. Een school in het steegje en een in de

De eerste christelijke school aan de Kerkstraat

steenplaats. De eerste christelijke school is gebouwd aan de Kerkstraat, dat was in de vorige eeuw, ik meen 1885 of 1886. De tweede christelijke school werd gebouwd in het begin van deze eeuw.

Hoeveel was het aantal buitenkerkelijken in die tijd?

Een behoorlijk deel was niet kerkelijk. Cijfers zijn mij niet bekend.

Gingen mensen van een ander geloof met elkaar om of bleef dat strikt gescheiden?

Vooraf kort na de Doleantie was de verhouding niet best. Wat denkt u van dit? Tegen een winkelier: "Is het waar dat je dolerend geworden bent?" "Ja, vrouw!" "Dan hoef je bij mij niet meer te komen!"

Of een zadel- en paardentuigmaker, die zijn klant naar Rijsoord zag vertrekken. Later kwam er een terug en vroeg of de schoenmaker zijn tuig weer wilde repareren. Waarop de schoenmaker reageerde met: "Ik heb toch nooit gezegd dat ik niet meer voor je wilde werken?" Deze twee voorbeelden geven de verhouding weer.

Wanneer mensen met elkaar moesten omgaan door werk of zo, dan was er wel spanning. Er moest niet veel voorvallen of het was: "Dolerende of die dolerende". Er was in onze gemeente maar één R.K. gezin, dat kerkte op Zwijndrecht.

Colofon

"Swindregt Were", een naam die naast "Swijndregt Were" al vroeg gebruikt wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is het periodiek van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt twee tot drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie H.-I.-Ambacht:

C. Lagendijk

J. Smit

A. de Zeeuw

Redactie Zwijndrecht:

drs. C.R.van den Berg

mw. E.Dreesens-van der Linden

A. van der Linden

K. Popijus

Redactie-adres voor H.-I.-Ambacht:

Weteringsingel 118B

3342 AL H.-I.-Ambacht tel: 078-6813965

(tevens adres secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht).

Redactie-adres voor Zwijndrecht:

Prins Bernhardstraat 30

3331 BR Zwijndrecht tel: 078-6194677

(tevens adres secretariaat Historische Vereniging Zwijndrecht).

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: f. 4,75

ISBN 90-73236-16-9

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

